กระบวนการพระพุทธศาสนากับแนวคิด การผสมผสานในสังคมไทย

ผศ.ดร.สมชัย ศรีนอก
หัวหน้าภาควิชาหลักสูตรและการสอน
คณะครุศาสตร์

บทนำ

สืบเนื่องจากในปัจจุบันพระพุทธศาสนาถูกกระแสสังคมตั้งคำถามมากขึ้น จากในทุกวงการว่าจะมีแนวโน้มไปในทิศทางใด เกี่ยวกับจุดยืนในการตัดสินปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นนิพพานเป็นอัตตา อนัตตาหรือการบวชนางภิกษุณี พระพุทธศาสนาจะให้คำตอบอย่างไร พระพุทธ-ศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา ฝึกฝน พัฒนาตนเอง ยกตัวอย่าง พระพุทธเจ้าได้ทรงฝึกพัฒนาตนเองอย่างหนักทั้งทางกาย วาจา และจิตใจ พระพุทธศาสนาเพียบพร้อมด้วยอุดมการณ์ (Ideology) *หลักการ* (Principle) *วิธีการ* (Method) *เป็นทั้งวิถีทาง* (Means) *และเป้าหมาย* (End) *ซึ่งอยู่เป็นหลักชัยสำคัญคู่บ้าน คู่เมืองไทยมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนาจึงมิใช่เป็นเพียงศาสนาสามัญธรรมดา แต่เป็นพลังแห่งศีลธรรม ปกปักรักษาพัฒนาและซึมซับเป็นเนื้อเป็นตัวกับความเป็นไทย และชาติไทยอย่างไม่อาจแยกออกจากกันได้*[1] *พระพุทธศาสนาถือว่าธรรมชาติของมนุษย์ คือ ความทุกข์ ความดี คือ การหลุดพ้นจากความทุกข์ การที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ต้องเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร ทำไมจึงเกิดความทุกข์ได้ ทางใดที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์ ทางนั้นเป็นทางที่ถูกต้อง*[2] *อย่างไรก็ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นไม่เคยล้าหลัง พระพุทธองค์ทรงมีโลกทัศน์ที่กว้างไกล พระโอวาทที่พระพุทธองค์ได้ประทานแก่ภิกษุทั้งหลาย เป็นครั้งสุดท้ายนั้นก็คือได้ประทานโอกาสแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่มีความเคลือบแคลงเห็นแย้งในพระรัตนตรัยในมรรคในข้อปฏิบัติใดๆก็ดี ให้ถามได้ จะได้ไม่ต้องเดือดร้อนในภายหน้าว่า "เราอยู่เฉพาะพระพักตร์พระศาสดาแล้วไม่กล้าถามในที่เฉพาะ" แต่ก็ไม่มีใครซักถาม ทั้งนี้เพราะภิกษุเหล่านั้นล้วนเป็นอริยบุคคลทั้งสิ้น ในที่สุดพระพุทธองค์ก็ได้ประทานปัจฉิมโอวาทว่า*

---

[1] พระศรีปริยัติโมลี(สมชัย กุสลจิตฺโต), **บทความพุทธทัศนะร่วมสมัยเพื่อป้องกันความชั่วร้ายของสังคม, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๓๙.

[2] ปรีชา ช้างขวัญยืน **ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก.** พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๓๙.

“หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถาติ”

“ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนพวกเธอทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา พวกเธอทั้งหลายจงยังประโยชน์ตน ประโยชน์ท่านให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด”[3]

แสดงให้เห็นว่าก่อนที่พระพุทธองค์จะปรินิพพานทรงเตือนสติให้ภิกษุทั้งหลายตั้งอยู่ในกรอบที่ดีงาม ไม่ทรงประสงค์ให้มีความแตกแยก โดยเน้นถึงสังขารมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา แต่กาลล่วงไป ๆ ภิกษุทั้งหลายทั้งที่เป็นอริยบุคคลและปุถุชนก็ไม่ได้คำนึงถึงเรื่องนี้ หากแต่มีปัจจัยหลาย ๆ อย่างมาครอบจนลืมปัจฉิมโอวาทไป

ในปัจจุบันนี้แม้นโลกจะวิวัฒนาการไปตามโลกาภิวัตน์ก็จริง แต่ถ้าทุกคนหันมาสนใจพระพุทธ-ศาสนา ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เชื่อแน่ว่าพระพุทธศาสนามีคำตอบ แม้นว่าท่ามกลางความขัดแย้งระหว่างศาสนากับศาสนานั้น พระพุทธศาสนาคือทางเลือกที่ดีที่สุดสำหรับผู้แสวงหาสันติภาพอย่างแท้จริง ในประเด็นนี้โลกที่ร้อนระอุในบางซีกโลกคงจะเป็นคำตอบที่ดีที่สุด เราไม่อาจปฏิเสธได้เลยว่าลึกลึกแล้วก็คือความขัดแย้งทางศาสนานั่นเอง พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า

“ โลกได้ใช้วัฒนธรรมในการทำสงครามเพื่อแก้ปัญหาสันติภาพของโลกมาช้านานแล้ว แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จ และยังคงมีสงครามเกิดขึ้นในโลกอยู่อีกหลายแห่ง ถึงเวลาแล้วหรือยังที่จะใช้วัฒนธรรมการศึกษาเพื่อสันติภาพ เพื่อแก้ปัญหาให้กับโลก ”

(การศึกษาเพื่อสันติภาพของโลก)

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็คือการสร้างเครือข่ายให้มากที่สุดทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมไปถึงทั่วโลก โลกปัจจุบันมีความเจริญรุดหน้าด้านความรู้ข้อมูลข่าวสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ทำให้โลกมีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้หลักธรรมทางศาสนาและตีความ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักธรรมคำสอนที่ละเอียดคัมภีรภาพยากต่อการเข้าใจง่ายๆ หากไม่ศึกษาอย่างถี่ถ้วน ถ้าหากขาดข้อมูลแล้วจะไม่ทราบรายละเอียดอย่างชัดเจน ผู้ที่ศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาจำเป็นจักต้องรู้ด้านพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งมิใช่รู้เพียง

[3] ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

เปลือก ๆ ให้รู้จักแก่นของพระพุทธศาสนา เพราะคำว่าแก่นก็คือหลักความจริง และหลักความประพฤติที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและสั่งสอนให้ผู้อื่นให้ปฏิบัติตาม

พระพุทธศาสนาได้เป็นที่เลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนมาเป็นเวลาช้านาน ฉะนั้นจึงน่าจะได้ศึกษากระบวนการพุทธศาสนาใหม่ในโลกปัจจุบัน จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเหตุการณ์และคำสอนของพระพุทธศาสนา จะได้เป็นแนวทางนำเราเข้าสู่การปฏิบัติหลักธรรมได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์

กระบวนการพระพุทธศาสนาใหม่ในโลกปัจจุบัน เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาเป็นอยู่และเป็นไปของพระพุทธศาสนา ซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่หลังพุทธปรินิพพานจนถึงสมัยปัจจุบันและต่อไปถึงอนาคตด้วย

เมื่อเราได้ทำความเข้าใจเช่นนี้แล้ว ก็จะทำให้การศึกษาประวัติพระพุทธศาสนาง่ายขึ้น และเป็นไปอย่างมีระเบียบ ได้ผลเป็นที่พอใจเป็นเรื่องสำคัญที่ควรจะทำความเข้าใจขึ้นมาแล้ว ส่วนมากเราได้ศึกษาประวัติของพระพุทธศาสนามาถึงแค่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช หลังจากนั้นไม่ค่อยจะได้ศึกษากันเท่าไหร่นัก เพราะไม่ค่อยสนใจกับกระบวนการแนวความคิดของคนสมัยใหม่ยุคใหม่ที่พยายามจะค้นคว้าและตีความตามใจตนเอง จึงเกิดกรณีขัดแย้งกันในพระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่หาจุดบรรจบกันไม่มี อย่างกรณีเกิดสำนักและลัทธิต่าง ๆ ตลอดถึงกรณีการบวชนางภิกษุณี ทางออกจึงตีบตันเพราะการถือพวกถือสำนักนั่นเอง

พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาแห่งการใช้ปัญญาได้อุบัติขึ้นในสังคมที่มีความหลากหลายคือประเทศอินเดีย สังคมที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่เป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้านวัฒนธรรม พระพุทธองค์ทรงศึกษาและทดลองตามวิธีการต่าง ๆ นับว่าพระองค์ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ต้น สิ่งแปลกใหม่ที่พระองค์ทรงค้นพบในสมัยนั้น ก่อให้เกิดสังคมร่มเย็นกอปรกับความต้องการของพระองค์ในการจัดตั้งพระพุทธศาสนาให้เป็นศาสนาของมวลชนมีขบวนการคือหลักธรรมแพร่หลายเพื่อปรับพระพุทธศาสนาให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทุกยุคทุกสมัยแม้กระทั่งสู่ยุคปัจจุบัน

คำว่า กระบวนการ[4] หมายถึง ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงอย่างมีระเบียบไปสู่ผลอย่างหนึ่ง เช่น กระบวนการเจริญเติบโตของเด็ก กรรมวิธีหรือลำดับการกระทำ ซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันไปจนสำเร็จลง ณ ระดับหนึ่ง เช่น กระบวน การเคมีเพื่อผลิตสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

[4] ขุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๑๔๒/๓๖๑; ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๔๒/๕๓๒.

พระพุทธศาสนาใหม่ในที่นี้หมายเอาแนวความคิดหลักคือพระพุทธศาสนาสอนเรื่องสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบเห็นถูกต้อง มองการณ์ไกล มีเหตุมีผล มีวุฒิภาวะด้วยสติสัมปชัญญะ อีกข้อหนึ่งก็คือ ความรักความเมตตาสามัคคีต่อกัน มีความปรารถนาดีต่อกันเหมือนพี่น้อง เพราะพระพุทธศาสนาสอนว่า เราทุกคนล้วนแล้วแต่เกิดเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งนั้น

พระพุทธศาสนาสอนให้อยู่กับปัจจุบัน มิใช่สอนให้หวังคนอื่น หวังโลกอื่น มาช่วยเรา ในโลกปัจจุบันให้ทำให้ดีที่สุด แม้นว่าในโลกของความเป็นจริงนั้นโลกาภิวัตน์เป็นโลกที่มนุษย์ให้ความสำคัญ แต่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไม่เคยที่จะเก่าแต่หากแต่ยังทันสมัยอยู่เช่นเดิม ธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบยังคงเบ่งบานบริสุทธิ์อยู่เช่นเดิม เพราะฉะนั้น ในโลกใหม่ความคิดของนักการศาสนาอาจจะเปลี่ยนไปตามการตีความทางคัมภีร์จึงได้เกิดมีสำนักหลายสำนัก ลัทธิหลายลัทธิ เกิดมีอยู่เนือง ๆ จึงจำเป็นที่ผู้มีสติจะต้องแยกแยะโดยอาศัยหลักตามคัมภีร์ที่ชัดเจน และอ้างอิงให้ถูกต้องแน่นอน

ในความรับผิดชอบสังคม พระพุทธศาสนา ดูเหมือนจะเป็นศาสนาที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างเป็นรูปธรรม เพราะพระพุทธศาสนาก็คือพระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของความบริสุทธิ์และเป็นเนื้อนาบุญของโลกที่เป็นประโยชน์ ในโลกปัจจุบันนับว่าพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์แล้ว หากจะนับถึงการเป็นพระธรรมทูต ทั้งในและต่างประเทศและมีคุณูปการอย่างไรแก่สังคมและต่อชาวโลกบ้าง เพราะพระสงฆ์ทั้งหลายกำลังปฏิบัติตามคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าประทานแก่พระอรหันต์ ๖๐ องค์ ก่อนส่งไปประกาศพระสัจธรรมว่า

"จรถ ภิกฺขเว จาริกํ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย"[5]

"ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงจาริกไปเพื่อประโยชน์ของพหุชน เพื่อความสุขของพหุชน (และ) เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก "

อนึ่งแม้โลกจะก้าวไป การปรับเปลี่ยนเพื่อความอยู่รอดของหลักการหรือนโยบายของการเผยแผ่อาจจะมีการปฏิรูปบ้าง แต่พระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้เมื่อจะปรินิพพานนั้น จะต้องย้ำเตือนพุทธศาสนิกชนเสมอ ๆ ว่า

"โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญตฺโต โส โว มมจฺจเยน สตฺถา"[6]

---

[5] วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗.

[6] ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

"อานนท์ ธรรมและวินัยใดที่เราได้แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไป "

บทบาทของพระพุทธศาสนา

๑) พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน

วิถีชีวิตของคนไทยผูกพันอยู่อย่างแนบแน่นกับพระพุทธศาสนา ความเชื่อถือและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาในทางจิตใจเห็นได้ชัดว่า หลักธรรมความประพฤติปฏิบัติ การดำเนินชีวิตและกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในและเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมชีวิตจิตใจและลักษณะนิสัยของคนไทยให้เป็นผู้มีจิตใจกว้างขวางและส่งเสริมแจ่มใส ชอบเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แสดงความเป็นมิตร เข้ากับใคร ๆ ได้ง่าย ยินดีในการให้และแบ่งปันพร้อมที่จะบริจาคและให้ความช่วยเหลืออย่างที่เรียกว่า เป็นคนมีน้ำใจ คนไทยรับเอาคำสอนของพระพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติจนติดเป็นนิสัย เช่นการแสดงมารยาทที่ดีงาม ความเชื่อเรื่องบุญบาปไปถึงวรรณกรรมและศิลปกรรมด้วย ล้วนแล้วแต่มาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่น

๑.๑ พระพุทธศาสนากับประเพณีต่าง ๆ

ประเพณีและวัฒนธรรมของไทยนั้นส่วนมากจะสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาจึงเป็นประเพณีที่ดีงาม เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ประเพณีทอดผ้าป่า ทอดกฐิน ประเพณีลอยกระทง แม้กระทั่งการบวชเรียนตามประเพณีของลูกผู้ชาย

๑.๒ พระพุทธศาสนากับการศึกษา

พระพุทธศาสนานอกจากจะเป็นปัจจัยสำคัญช่วยให้ชนชาติไทยมีศิลปวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้ามาในอดีตแล้ว ยังคงเป็นสถานบันหลักของประเทศที่มีบทบาททางการศึกษา วัดเป็นสถานที่ให้การศึกษาและผู้บวชเรียนนักธรรมเรียนวิชาภาษาบาลี และเรียนในระดับวิทยาลัยสงฆ์ เพิ่มพูนความรู้แก่พระภิกษุสามเณร แม้นลาสิกขาไปก็จะเป็นกำลังของชาติบ้านเมือง

๑.๓ พระพุทธศาสนากับศิลปกรรม

พระพุทธศาสนานับว่ามีอิทธิพลต่อด้านศิลปกรรมมาก ศิลปะถ้าไม่อาศัยศาสนาก็เสื่อมปราศจากความละเมียดละไม หยาบและไม่ประณีต ศิลปะทุกชนิดกับศาสนาจึงมีหลักการละม้ายคล้ายคลึงกัน คือ เป็นการเกี่ยวกับอารมณ์และความคิดเห็นคำนึงทางจิตใจ พระพุทธศาสนากับศิลปะ

จึงพึ่งพาอาศัยกัน ศิลปะที่พบอยู่ประจำก็คือจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่าง ๆ การเขียนภาพในโบสถ์ วิหาร และศาลาการเปรียญ รวมถึงการสร้างพระพุทธรูปด้วย ซึ่งจะเห็นได้ตามวัดต่าง ๆ ที่มีความงดงามมีคุณค่าอย่างยิ่ง

๒) พระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตของคนไทย

การดำเนินชีวิตของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการเกิด การแต่งงาน การสะเดาะเคราะห์ แม้กระทั่งการตายก็หนีไม่พ้นกับพิธีกรรมทางศาสนา เรียกว่าตั้งแต่เกิดจนตาย วิถีชีวิตของคนไทยผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนาทั้งนั้น

นอกจากนี้ในชีวิตประจำวันของคนไทยก็หนีไม่พ้นกับพระพุทธศาสนา เช่น ตื่นเช้า ทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ ก่อนเข้าเรียนตอนเช้านักเรียนก็จะมีการสวดมนต์ไหว้พระ บางโรงเรียนก็จะมีการนั่งสมาธิก็มี เพื่อปลูกฝังให้เด็กมีสมาธิในการเรียนเพื่อจะให้เกิดปัญญา บางโรงเรียนก็จะมีพระสงฆ์มาบรรยายธรรมะในรายวิชาพระพุทธศาสนา และแม้แต่ทางบ้านเมืองจะตัดสินใจทำอะไรก็ตามก็มักจะปรึกษาพระสงฆ์ เพราะถือว่าพระสงฆ์คือผู้รู้ทั้งทางคติโลกและคติธรรม เพราะพระพุทธศาสนาคือศูนย์รวมจิตวิญญาณของคนไทยและเข้าไปมีบทบาทกับชีวิตของคนไทยอย่างแนบแน่น ใกล้ชิดจนแยกไม่ออกตราบจนถึงปัจจุบันและอนาคต

๓) ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นมรดกและเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย

พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งสำคัญที่หล่อหลอมจิตใจของคนไทย คนไทยมีจิตใจรักอิสระเสรีภาพ เอกลักษณ์ที่ค่อนข้างเด่นชัดก็คือ ความมีน้ำใจเมตตาอย่างเป็นสากล คนไทยมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ปลงใจได้ ไม่ชอบความรุนแรง และรู้จักสานประโยชน์ ลักษณะเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์แต่ละอย่าง แต่ทั้งหมดทุกอย่างนั้นสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน หรือมีแกนสอดประสานอันเดียวกัน และพระพุทธศาสนาเป็นแหล่งสำคัญที่หล่อหลอมให้เกิดเอกลักษณ์เหล่านี้หรือว่าหลักความเชื่อถือและการปฏิบัติที่สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาเป็นแกนร้อยประกายเอกลักษณ์เหล่านี้คือ

๓.๑ เป็นเอกลักษณ์ทางปัญญา (อริยทรัพย์)

คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเป็นที่สนใจของชาวโลกโดยเฉพาะผู้ที่มีความรู้ชั้นสูงจะสนใจศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง เพราะได้พบว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ศาสตร์หนึ่ง เป็นสัจธรรมที่สามารถพิสูจน์ได้และทดลองปฏิบัติให้เห็นผลได้ด้วยตนเอง พระพุทธเจ้าสอนให้รู้จักการใช้เหตุใช้ผลสอนให้รู้จักการใช้ปัญญามากกว่าการหลงงมงาย สอนให้พึ่งตนเองให้มี

ความสามัคคี พระพุทธศาสนาสอนให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยความขยันขันแข็ง อดทนประหยัด สอนให้เลิกละควบคุมความโลภ โกรธ หลง มากกว่าการสวดอ้อนวอนผีสาง การสอนของพระพุทธเจ้าจึงสอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์ คือสามารถพิสูจน์ได้ ยิ่งตรงกับหลักกาลามสูตร[7] พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่าถ้าจะเชื่ออะไรต้องมีการพิสูจน์ด้วยการใช้สติ มีปัญญาพิจารณาเหตุผลก่อน โดยอาศัยหลัก คือ

๑. อย่าปลงใจเชื่อเพียงเพราะการฟังตามกันมา
๒. อย่าปลงใจเชื่อเพียงเพราะการถือสืบ ๆ กันมา
๓. อย่าปลงใจเชื่อเพียงเพราะการเล่าลือ
๔. อย่าปลงใจเชื่อเพียงเพราะการอ้างคัมภีร์
๕. อย่าปลงใจเชื่อเพียงเพราะการนึกคิดเอาเอง
๖. อย่าปลงใจเชื่อเพียงเพราะการคาดคะเนเอาเอง
๗. อย่าปลงใจเชื่อเพียงเพราะการตรึกตรองเอง
๘. อย่าปลงใจเชื่อเพียงเพราะการตรงกับความคิดเห็นของตน
๙. อย่าปลงใจเชื่อเพียงเพราะรูป ลักษณะน่าเชื่อถือ
๑๐. อย่าปลงใจเชื่อเพียงเพราะท่านเป็นครูของเรา

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่สอดคล้องกับหลักวิทยาศาสตร์ เพราะพิสูจน์ได้ และธรรมะที่พระพุทธองค์รู้แจ้งเห็นจริงก็คืออริยสัจ ๔ คือเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นสัมมาสัมโพธิญาณ นับว่าเป็นมรดกทรัพย์ทางปัญญาที่แท้จริง

๓.๒ เป็นเอกลักษณ์ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่ดำรงอยู่กับสังคมไทย

พระพุทธศาสนานับสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ความเป็นพุทธจึงอยู่ในสายเลือด ในวัฒนธรรม ความเป็นพุทธกับความเป็นไทยจึงมิใช่เพราะพระพุทธศาสนาเป็นของคนไทย แต่เป็นเพราะคนไทยรับพระพุทธศาสนามายาวนาน คนไทยจึงรับการหล่อหลอมโดยธรรมะของพระพุทธเจ้า สังคมไทยที่ร่มเย็นเกิดจากพระพุทธศาสนา ความเป็นชาวพุทธทำให้พ้นจากความเป็นชาติ สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้โดยง่าย มีความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่ยึดมั่นถือมั่น พระพุทธศาสนาเป็นแกนสำคัญของวัฒนธรรมไทย อิทธิพลของพระพุทธศาสนามีบทบาทโดยมีพระสงฆ์เป็นกลไกสำคัญในฐานะเป็นที่พึ่งทางใจ อบรมให้เรียนรู้ศีลธรรมและจริยธรรม ให้การศึกษาแก่เยาวชนและมีบทบาททางศิลปะ

[7] องฺ.ติก.(ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

วัฒนธรรมในฐานะที่วัดเป็นแหล่งกำเนิดและอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมที่ดี เช่น ความมีสัมมาคารวะ ความกตัญญูกตเวทีรวมทั้งคุณธรรม และบทบาทของพุทธศาสนิกชนที่ดีด้วย

ขบวนการพระพุทธศาสนา[8] ในเบื้องต้น พระพุทธศาสนาที่มีพระพุทธองค์เป็นผู้นำ มีลักษณะที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง ก็คือเป็นขบวนการสมณะขบวนการหนึ่ง[9] (Samana movement) **ในท่ามกลางความหลากหลายของขบวนการสมณะในสมัยนั้นที่ได้มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและปรับตัวเพื่อที่จะนำธรรมของพระพุทธองค์ให้เข้าถึงประชาชนด้วยวิธีการต่าง ๆ และเพื่อที่จะปรับขบวนการของพระองค์ให้เข้ากับสังคมและวัฒนธรรมในสมัยนั้น ด้วยความพยายามดังกล่าว พระองค์ก็ทรงประสบความสำเร็จในการเข้าถึงจิตใจของประชาชน จนพระพุทธธรรมได้หยั่งรากลึกลงในสังคม เกิดมีขบวนการพระพุทธศาสนา** (Buddhist movement) **ขึ้น**

การปรับขบวนการพระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ในฐานะผู้นำขบวนการพระพุทธศาสนา ได้ทรงนำสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบออกมาเผยแผ่แก่บุคคลทั่วไป สิ่งที่พระองค์ทรงนำออกมาเผยแผ่นี้ เป็นแนวความคิดใหม่ที่ทวนกระแสแนวความคิดในสังคมเดิม เช่น การปฏิเสธที่สุดโต่ง ๒ ประการ พร้อม ๆ กับการเสนอแนวทางสายกลาง การคัดค้านระบบความเชื่อถืออื่น ๆ ในสังคม เป็นต้น การดำเนินการเพื่อเผยแผ่คำสอนของพระองค์จึงเป็นการประกาศแนวความคิด เพื่อกำหนดแนวทางปฏิบัติของสมาชิกในสังคมขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สมาชิกในสังคมได้ดำเนินไปตามแนวทางที่พระองค์ทรงต้องการ

เนื่องจากขบวนการพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะเป็นการปฏิวัติสังคมและวัฒนธรรมเดิมดังกล่าวมา ซึ่งอาจก่อให้เกิดการกระทบความเชื่อของบุคคลในสังคมเดิมหรือขัดผลประโยชน์ของกลุ่มชนที่เคยมีอำนาจอยู่ในสังคมได้ ในขณะเดียวกันกับขบวนการพระพุทธศาสนาของพระองค์ก็มีความต้องการอย่างยิ่ง ที่จะให้แนวความคิดหรือคำสอนของพระพุทธองค์เป็นที่ยอมรับได้โดยง่ายอีกด้วย ดังนั้นขบวนการพระพุทธศาสนาจึงต้องมีการปรับตัว (adjustment) หรือปรับขบวนการและแนวคำสอนบางประการให้เข้าสังคมและวัฒนธรรมเดิมเพื่อลดกระแส การปรับตัวนี้ นอกจากจะทำให้

---

[8] พระมหาสิทธา โสภณธมฺโม, **บทความเรื่องการปรับตัวของพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล,** พุทธจักร ปีที่ ๔๘ ฉบับที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗, (กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓–๑๕

[9] Peter harvey, An Introduction to Buddhism, (London: Cambridge University Press, 1990), P.13: A.K. Warder, Indian Buddhism, (Delhi : Motilal Banarsidass,1991), pp.33-38.

ขบวนการพระพุทธศาสนามีอำนาจและพลังในสังคมเข้มแข็งพอสมควรแล้ว ยังทำให้สามารถที่จะปรับเปลี่ยน หรือแปลงรูปแบบวัฒนธรรม (cultural transformation) ได้ง่าย ซึ่งจะก่อให้เกิดรูปแบบของสังคมเป็นสังคมแบบพุทธในที่สุด

การเคลื่อนไหวเพื่อการปรับเปลี่ยนในระยะเริ่มแรกของขบวนการพระพุทธศาสนาที่สำคัญก็คือการเลือกฐานที่มั่นในการประดิษฐานพระพุทธศาสนาที่จะช่วยเอื้ออำนวยต่อความสำเร็จในการเผยแผ่ศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะว่าความสำเร็จนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับความดีเลิศของหลักคำสอน หรือความสามารถของพระศาสดาแต่เพียงอย่างเดียว หากยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีของสังคมนั้น ๆ ด้วย เป็นที่ทราบกันว่าพระพุทธองค์ได้ทรงตัดสินพระทัยที่จะประกาศศาสนาที่แคว้น **"มคธ"** ก่อนแคว้นอื่นและได้ทรงถือเอาแคว้นมคธนี้เป็น **"ศูนย์กลาง"** ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเวลาต่อมา การเลือกเอาแคว้นมคธเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่นี้พระพุทธองค์ย่อมจะทรงมองเห็นเหตุผลหลายประการที่จะเอื้อต่อการเผยแผ่คำสอนของพระองค์ให้กว้างขวางออกไป เหตุผลต่าง ๆ ที่พอจะมองเห็นได้ก็คือ

๑. แคว้นมคธเป็นแคว้นที่มีอำนาจและความมั่นคงทางการเมือง ซึ่งปรากฏว่าในยุคต้นพุทธกาลนั้นแคว้นมคธนี้มีอำนาจมากเพราะพระเจ้าพิมพิสารซึ่งเป็นกษัตริย์แห่งแคว้นนี้ ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีความยิ่งใหญ่และเกรียงไกรที่สุดเหนือบรรดากษัตริย์ทั้ง ๑๖ แค้วน ความยิ่งใหญ่และความเกรียงไกรของพระองค์แผ่ไปไกลถึงขนาดพระมหากษัตริย์แคว้นต่าง ๆ ต้องหันมาสวามิภักดิ์หรือขอเจริญสัมพันธไมตรีด้วย[10] แค้วนมคธจึงเป็นแคว้นที่มีอำนาจและความมั่นคงทางการเมืองมากกว่าแคว้นอื่น ๆ การเผยแผ่ศาสนาในแคว้นที่มีอำนาจและความมั่นคงทางการเมืองมากเช่นนี้ถ้าหากว่าสามารถจะประดิษฐานศาสนาลงได้อย่างมั่นคงแล้วย่อมจะเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาลงได้เป็นอย่างดี และย่อมหมายถึงอำนาจและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาด้วย ทั้งนี้ก็เพราะว่าแคว้นที่มีอำนาจมากเช่นนี้ ย่อมจะส่งอิทธิพลครอบงำแคว้นอื่นๆ และเป็นแบบอย่างให้แก่แคว้นอื่น ๆ ง่าย[11] นอกจากนี้แล้วพระเจ้าพิมพิสารยังมีความคุ้นเคยกับพระพุทธองค์ในฐานะที่เป็นเชื้อสาย

---

[10] แสวง อุดมศรี, **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ม.ป.), หน้า ๒๑–๒๓

[11] พระกวีวรญาณ (จำนงค์ ทองประเสริฐ), **แผนการกู้อิสรภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพร่พิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๔๘–๕๐.

กษัตริย์ด้วยกันและยังเคยเชื้อเชิญพระพุทธองค์ให้อยู่ครองราชย์ด้วยกันเมื่อคราวที่พระพุทธองค์ยังแสวงหาโมกขธรรมอยู่ก็ยิ่งจะทำให้ง่ายต่อการยอมรับเอาพระพุทธศาสนา และถ้าหากว่าพระเจ้าพิมพิสารยอมรับเอาพระพุทธศาสนาแล้ว ประชาชนทั่วไปย่อมจะปฏิบัติตามพระองค์ไปด้วย

๒. นอกจากแคว้นมคธจะมีอำนาจและความมั่นคงทางการเมืองแล้วยังมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจอีกด้วย กล่าวคือ ในแคว้นนี้มีมหาเศรษฐีที่มีทรัพย์สมบัติมหาศาลหลายคน เช่น โชติยเศรษฐี ชฎิลเศรษฐี ปุณณกเศรษฐี เมณฑกเศรษฐี เศรษฐีเหล่านี้นอกจากจะมีอำนาจทางเศรษฐกิจโดยตรงแล้วยังมีอิทธิพลในทางการเมืองและมีสิทธิในการปกครองในบางส่วนอีกด้วย[12] เศรษฐีเหล่านี้จึงมีอิทธิพลในสังคมชั้นสูง การประดิษฐานพระพุทธศาสนาลงในแคว้นนี้ ถ้าหากว่าสำเร็จ ย่อมจะได้รับการสนับสนุนและการอุปถัมภ์จากคนเหล่านี้ และบุคคลเหล่านี้ก็จะยังเป็นบุคคลที่มีพลังในการนำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ให้เข้าถึงประชาชนได้ง่ายอีกด้วย นอกจากนี้การที่แคว้นมคธนี้มีภาวะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงสมบูรณ์ ทำให้แคว้นนี้เป็นศูนย์กลางในการค้าขาย ซึ่งปรากฏว่ามีคนต่างเมืองได้เข้ามาค้าขายในแคว้นนี้เป็นจำนวนมาก ผลจากการที่มีคนต่างเมืองเข้ามาค้าขายที่แคว้นนี้ก็จะทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักของบุคคลต่างเมืองได้ง่ายขึ้น หรือทำให้พระพุทธศาสนากลายเป็นสินค้าอย่างหนึ่งไปด้วย

๓. แคว้นนคธนี้ ตั้งอยู่ในดินแดนส่วนเหนือของอินเดีย อันเป็นเขตที่ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลอ่อนมาก ไม่เข้มแข็งหรือมีกำลังมากเหมือนในแคว้นอื่น ๆ[13] กล่าวคือแคว้นมคธนี้ไม่เป็นศูนย์กลางของศาสนาพราหมณ์เหมือนในแคว้นอื่นๆที่ศาสนาพราหมณ์ได้ตั้งมั่นอย่างเข้มแข็งและมีอิทธิพลมากอยู่แล้ว การประดิษฐานพระพุทธศาสนาลงในแคว้นที่ประชาชนไม่มีความเชื่อ หรือศาสนาหลักอย่างเข้มแข็งนี้ย่อมจะทำให้ง่ายต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และต่อการปรับขบวนการพระพุทธศาสนาเป็นย่างยิ่ง

๔. แคว้นมคธนี้ เต็มไปด้วยคณาจารย์หรือเจ้าลัทธิต่าง ๆ ที่ประกาศตนเป็นศาสดาเป็นจำนวนมาก เช่น เจ้าลัทธิครูทั้งหก เป็นต้น ซึ่งแต่ละเจ้าลัทธิก็มีสาวกคนละมาก ๆ ด้วยกัน การประกาศ

---

[12] พระเทพเวที (ประยุทธ ปยุตฺโต), **พุทธศาสนากับสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๒๖.

[13] N. Dtt, Early History of the Spread of Buddhism and the Buddhist Schools, (New Dethi : Rajesh Publications, 1980) P.20 : V.P.Varma, Early Buddhism and its Origins, (New Delhi : Munshiram, 1973), PP. 345-346.

พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ในแคว้นนี้ ถ้าหากว่าสามารถเอาชนะเจ้าลัทธิต่างๆ ได้ และสามารถชักจูงให้หันมานับถือและยอมตนเป็นสาวกของพระองค์ได้แล้ว บรรดาสาวกทั้งหลายของเจ้าลัทธิเหล่านี้ ก็ต้องหันมานับถือพระองค์ และพระองค์ก็จะได้ทรงอาศัยบุคคลเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญในการประกาศศาสนา จึงเป็นการยิงปืนนัดเดียวได้นกทั้งฝูง[14]

อีกประการหนึ่ง การที่แคว้นนี้เต็มไปด้วยขบวนการนักบวชลัทธิต่าง ๆ มากมายเช่นนี้ ย่อมจะทำได้ง่ายต่อการแทรกตัวของขบวนการพระพุทธศาสนาลงไปในท่ามกลางขบวนการต่าง ๆ เหล่านี้ได้ง่าย อีกด้วย

๕. พระเจ้าพิมพิสารผู้ปกครองแคว้นนี้ทรงมีพระทัยเปิดกว้าง (tolerant) ในการรับเอาวัฒนธรรมต่าง ๆ ดังจะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงอุปถัมภ์ทั้งพวกพราหมณ์ ทั้งนักบวชในพระพุทธศาสนาและศาสนาเชน[15]

ดังนั้น การที่พระพุทธองค์ได้ทรงเลือกเอาแคว้นมคธเป็นที่บำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้ และเป็นฐานของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ "เพื่อที่จะให้ประเทศมหาอำนาจ รับรองการตรัสรู้ของพระองค์" นั่นเอง[16] จึงนับได้ว่าเป็นพระปรีชาญาณอันล้ำลึกของพระพุทธองค์ ในการที่จะปรับขบวนการพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ยอมรับของพระประชาชนได้ง่าย โดยการให้ความสำคัญต่อปัจจัยที่จะช่วยส่งเสริมให้การประกาศศาสนาสำเร็จผลได้ง่าย คือ ปัจจัยทางด้านการเมืองเศรษฐกิจและสังคม

---

[14] พระกวีวรญาณ (จำนงค์ ทองประเสริฐ), **แผนการกู้อิสรภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ**, หน้า ๔๘.

[15] N. Dutt, Early History, P. 46

[16] พระกวีวรญาณ (จำนงค์ ทองประเสริฐ), **แผนการกู้อิสรภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ**, หน้า ๔๗.

เอกสารอ้างอิง

ปรีชา ช้างขวัญยืน, **ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก.** พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๓๘.

พระกวีวรญาณ (จำนงค์ ทองประเสริฐ). **แผนการกู้อิสรภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ.** พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพร่พิทยา ๒๕๑๖.

พระเทพเวที (ประยุทธ ปยุตฺโต). **พุทธศาสนากับสังคมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒.

พระมหาสิทธา โสภณธมฺโม. **บทความเรื่องการปรับตัวของพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล.** พุทธจักร ปีที่ ๔๘ ฉบับที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗. กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๗.

พระศรีปริยัติโมลี(สมชัย กุสลจิตฺโต). **บทความพุทธทัศนะร่วมสมัยเพื่อป้องกันความชั่วร้ายของสังคมในพุทธศาสตร์บัณฑิต ปี ๒๕๔๕.** กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

มหาจุฬาลงกรณราวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**กรุงเทพ-มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ .พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐-๒๕๓๓.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับ มหาจุฬาอฏฺฐกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬา-ลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญาณ, ๒๕๐๐ - ๒๕๓๒.

แสวง อุดมศรี. **การปกครองคณะสงฆ์ไทย,** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ม.ป..

Peter harvey, An Introduction to Buddhism, London: Cambridge University Press, 1990.

A.K. Warder, Indian Buddhism, (Delhi : Motilal Banarsidass,1991.

N. Dtt, Early History of the spread of Buddhism and the buddhist Schools, New Dethi : Rajesh Publications, 1980.

V.P.Varma, Sarty Buddhism and its Origins, (New Dethi : Munshiram, 1973.